

організації були євреями. Її засновники та перші керівники були євреї М. Батеро, Я. Дейч і Л. Рейтер. До її складу станом на 1942 рік входило 147 осіб³.

Переслідування румунською окупаційною владою влітку 1941 р. зумовило на початковому етапі припинення діяльності організації. Проте вже 15 вересня 1941 р. було відновлено керівний центр у складі М. Батеро, Б. Вассермана, В. Глезнера, Ш. Ласло, Б. Швейфеля⁴. Підпільники розпочали свою діяльність із складання списків буковинців, в тому числі й євреїв, які загинули в результаті масових розстрілів після окупації Чернівців, а також організаторів, виконавців цих злочинів та їх прибічників. Головне завдання на початковому етапі діяльності полягало у розгортанні широкої антинацистської пропаганди серед населення, що розпочалося із випуску листівок, тираж яких коливався від 5 до 15 примірників⁵.

У січні 1942 р. у сформованій міській організації спротиву було утворено 5 секторів: інформаційний, технічний, агітаційний, фінансовий та сектор безпеки. У червні 1942 р. ця організація об'єдналася з іншою групою опору, яку очолював Л. Енгель. Згодом був створений новий центр керівництва. Сюди ввійшли: Л. Енгель, Л. Кракус, С. Вайнінгер, З. Кімельман, Б. Вассерман. Організація поділялася на два районних підрозділи. В цей час у Чернівцях вже діяло 15 осередків. На деяких підприємствах діяло навіть по 2-3 осередки⁶. З липня 1942 р. члени антинацистської організації розпочали збір коштів для надання допомоги ув'язненим в таборі і гетто Трансністрії. Багато членів організації було заарештовано й депортовано за Дністер. В таборах загинули В. Айнгорн, Ф. Каузнер, Б. Гольденберг та інші⁷.

Наприкінці 1941 р. розпочалися перші акції саботажу на підприємствах, які почастішали у 1942 році та набули масового характеру наприкінці 1943 – на початку 1944 р., особливо на фабриках „Геркулес”, „Кауром”, „Тринако”, „Трикотанія”, „Консілю де Патронаж”, „Віко”, „Меро” та „Моравія”⁸.

Славу чернівецького „Валенбергу” здобув адвокат Г. Шимонович, поляк за походженням. Його юридична контора знаходилась на нинішній вул. Кобилянської, 23. До початку Другої світової війни чилійське посольство в Бухаресті організувало у Чернівцях консульське відділення й довірило очолити його Шимоновичу.

У вересні 1939 р., коли Німеччина окупувала частину Польщі, чимало єврейських родин втекли у Чернівці. Після німецького нападу на Радянський Союз та румунської окупації Буковини, польських євреїв-біженців почали схоплювати й розстрілювати. Саме в цей момент їм на допомогу прийшов чилійський консул Шимонович, який видав фальшиві документи понад 500 євреям. Більше року він видавав євреям чилійські паспорти і допомагав виїхати за кордон. Звісно, це не могло не привертати увагу румунської сигуранци, яка наполягала не лише на звільненні з посади Шимоновича, а й ліквідації консульства, що незабаром і відбулося⁹.

Г. Шимонович покинув Чернівці і переїхав на постійне місце проживання у м. Торонто (Канада), де прожив ще 36 років і у вересні 1980 р. помер.

У румунській зоні окупації масового характеру набуло хрещення євреїв. На Буковині в цьому брали участь як католицькі, так і православні священники. Окупанти брали на облік навіть тих євреїв, які перейшли у православ'я ще за радянської влади. Частина євреїв, намагаючись врятувати себе та своїх дітей від знищення, подавали документи про перехід з іудейського віросповідання у християнство. Це зумовило видання циркуляра про заборону переходу євреїв у християнство. Румунська влада влаштовувала спеціальні перевірки, які проводилися на території Чернівецького, Сторожинецького, Хотинського повітів впродовж 1942-1943 років, паралельно відбувалось листування між Міністерством внутрішніх справ та префектурами, примаріями, трибуналами, церковними парафіями, складались списки євреїв, які перейшли у християнство¹⁰.

Керівництво католицької парафії Буковини намагалось полегшити долю хрещених і неодноразово зверталось до влади із проханням „про поліпшення ставлення до євреїв, які прийняли католицтво”¹¹.

У червні 1942 р. становище буковинських євреїв, які прийняли католицьку чи протестантську віру, різко погіршилося. Окупаційна румунська влада не визнавала їх особливого статусу, використовувала на примусових роботах, відправляла в трансністрійські табори¹². Така ситуація була пов'язана з третьою хвилею депортації буковинських євреїв у Трансністрію, що відбувалась у червні 1942 р., під час якої було депортовано 4290 осіб. Під час цієї депортації румунська влада намагалась схопити та вислати хрещених євреїв, досить ретельно перевіряла їх документи і списки. Звісно, такі дії призвели до захисної реакції та рішучих дій з боку римо-католицького вікаріату Чернівців на чолі з Гуморовичем.

Про переслідування хрещених євреїв у Північній Буковині миттєво був поінформований папський нунцій А. Кассуло. 10 червня 1942 р. у Бухаресті цю проблему він обговорював з генеральним секретарем Міністерства закордонних справ Румунії Г. Данилеску¹³. Того ж дня Апостольська нунціатура Румунії направила листа міністру закордонних справ за № 47747, в якому А. Кассуло скаржився на труднощі, з якими зіткнувся римо-католицький вікаріат Чернівців у діяльності із захисту євреїв, які були змушені змінити віросповідання. Примарія міста та військові перешкоджали діям вікарія Гуморовича, що зумовило його звернення до міністра з проханням розібратись у ситуації та зробити все можливе, щоб чернівецьких євреїв, які перейшли в католицтво, залишили у спокої¹⁴.

У результаті листування та аудієнції з губернатором Буковини К. Калотеску, яка відбулась 22 червня 1942 р., Гуморович просив, щоб хрещені євреї, як виняток, були звільнені від депортацій в Трансністрію та розташовані в окремому кварталі міста. Крім того, він вимагав, щоб ця категорія

євреїв не носила „зірку Давида”, бо цей знак не сумісний зі „Святим Хрестом” та зі святом втаємниченням, і таким чином ці люди не можуть виконувати свої зобов'язання перед католицькою церквою¹⁵. Гуморович наголошував, що під час отримання нових паспортів багатьом євреям було відмовлено в записі про належність до католицької конфесії, незважаючи на те, що вони пред'являли сертифікати про хрещення, і в результаті люди отримували паспорти з відміткою про іудейську релігію. До того ж не було вирішено питання щодо євреїв, які перейшли у католицтво у період „більшовицької окупації Північної Буковини”, їхні заяви залишалися нерозглянутими¹⁶.

В письмових зверненнях до губернатора Буковини К. Калотеску вікарій Гуморович клопотав й про окремих людей, зокрема про С. Феурверк (36 років), яка довела румунській владі, що була хрещена за католицьким обрядом, але зазнала депортації, К. Клейн (26 років), яку 28 червня 1942 р. депортували, і навіть втручання чернівецького вікаріату не дало жодного результату¹⁷.

26 червня 1942 р. на вимогу губернатора були перевірені списки хрещених за католицьким обрядом євреїв, що перебували у Чернівцях. Спираючись на закон від 18 березня 1941 р., який не дозволяв євреям Румунії змінювати релігію, прокуратура міста хотіла порушити кримінальну справу проти чернівецького вікарія. В ході перевірки були встановлені випадки, коли католицькі священники за хрещення отримували „певну суму грошей”¹⁸.

Наприкінці червня 1942 р. після ретельної перевірки та наполегливих клопотань з боку чернівецького вікаріату губернатор Буковини генерал К. Калотеску видав розпорядження про припинення переслідування та депортацій буковинських євреїв, що перейшли в католицтво і дозволив їм залишитися у Чернівцях¹⁹. Однак це рішення співпало із завершенням третьої хвилі депортації буковинських євреїв, а отже було прийняте із запізненням, в той час коли значна частина хрещених євреїв вже перебувала на шляху до трансністрійських таборів.

Табори Трансністрії, куди депортовано буковинських євреїв у 1941-1942 рр., не можна порівнювати із концентраційними таборами, що існували в окупованій Польщі або на території німецького Рейху. Депортованих насильно розквартирували в українських селах, де вони мали проживати десятками в одному приміщенні. Санітарно-гігієнічні умови були там просто катастрофічними, оскільки не було ні опалення, ні проточної води. Численні епідемії були викликані й недостатнім харчуванням. Найчастішою причиною смерті був тиф.

Гетто Трансністрії мали чітку структуру управління на чолі з „президентом общини” – так називався в румунській зоні окупації керівник єврейської общини. Іноді він мав двох заступників – для місцевих та депортованих євреїв²⁰.

Депортовані з Північної Буковини та Хотинщини євреї суттєво відрізнялися від місцевих. Вони зберегли риси общинної організації життя,

почувалися впевненіше, ніж євреї-подоляни, швидко організовували більш-менш пристойне існування, нерідко ставали на чолі гетто та своїми вчинками об'єднували всіх євреїв заради виживання. Проте деколи між одними й другими навіть не було взаєморозуміння та єдності в діях²¹.

На відміну від німецької зони окупації, де йшлося про тотальне знищення всіх євреїв, життя в більшості гетто, колоній і поселень румунської окупаційної зони (Трансністрії) було більш організованим і соціально орієнтованим, що знайшло відображення в документах румунських адміністративних окупаційних органів – Дирекції праці губернаторства Трансністрії та Головної реєстрації губернаторства Трансністрії.

На території, підпорядкованій румунській адміністрації, здебільшого дотримувалися правила: євреїв масово не розстрілювати. Тут навіть певним чином дбали про їхнє виживання, або, точніше, не забороняли його. Наприклад, у Могилів-Подільській примарії існував комітет єврейської праці, який сприяв забезпеченню працюючих євреїв харчуванням, в'язням гетто видавали по 2 кг пинти на кожного члена сім'ї²². Збереглися документи про деякі інші аспекти економічного життя, скажімо, патенти на кустарне виробництво по Копайгородському гетто тощо²³.

Гетто Трансністрії мали можливість користуватися підтримкою Міжнародного Червоного Хреста, „Джойнту” та єврейської общини Румунії, особливо після поразки німецьких армій під Сталінградом, тобто з початку 1943 р. У фонді Могилів-Подільської районної управи збереглися квитанції грошових переказів і списки одержувачів грошової допомоги²⁴. У Бершадському гетто діяли лікарня та аптека²⁵, була лікарня і у Могилів-Подільському гетто, де, попри відсутність медикаментів, буковинські лікарі Ісаак Бланк та Глейзер, фельдшер Вательман урятували від голодної смерті й висипного тифу багатьох євреїв²⁶.

На території Трансністрії було створено Бершадський, Брацлавський, Могилів-Подільський, Мурафський, Соколівський, Тиврівський, Шаргородський єврейські дитячі будинки. Певний час вони функціонували й по війні під назвою спецдитбудинків²⁷. Дітям-сиротам, щоправда, лише депортованим із колишніх румунських земель, була надана можливість евакуюватися. Так, узимку 1943 р. дітей та підлітків із Бершадського дитячого будинку по лінії Міжнародного Червоного Хреста евакуювали через Румунію до Палестини²⁸.

Колишній в'язень Копайгородського гетто Я. Гільскер згадував: „В січні 1944 р. єврейська община за допомогою Червоного Хреста збирала депортованих дітей-сиріт віком до 14 років і вивезла у Румунію, а звідти – до Палестини. Декілька днів ми перебували у Могилів-Подільському дитячому будинку, а потім нас відвезли на залізничну станцію. Румунський офіцер складав список дітей. Нас посадили на потяг і відправили у Румунію”²⁹.

Більш-менш нормальні умови існування у

вказаних гетто були налагоджені за участю їх керівників. У Могилів-Подільському гетто комітет депортованих євреїв очолював адвокат Данилов, місцевих – Давидзон³⁰. На особливу увагу заслуговують постаті керівників Жмеринського та Шаргородського гетто.

Унікальною у плані збереження внутрішньо-общинних зв'язків і притаманної традиційному єврейському побуту духовності була модель Жмеринського гетто, розташованого на території повіту Могилів. Інструкція щодо організації гетто датована жовтнем 1941 р. – тоді було зібрано євреїв із Жмеринки та сіл Жмеринського району. Документ передбачав, що гетто матиме начальника, відповідального за дисципліну й порядок, для чого організувалася єврейська поліція³¹. Шефом гетто румунська влада призначила єврея з Чернівців, доктора права А. Гершмана, 1899 р. народження. Гетто почало функціонувати 18 листопада 1941 р. З перших днів його існування доктор Гершман зумів налагодити контакт із начальником румунської жандармерії Йонеску (подейкували про їхнє знайомство ще з Віденського університету) – тут Гершманові прислужилося досконале знання німецької та румунської мов³².

Без сумніву, життя навіть у більш-менш пристосованих для цього умовах Жмеринського гетто було щоденним випробуванням і несло смертельну небезпеку для всіх його мешканців. Так, одразу після створення гетто й оголошення наказу № 121 (наказ категорично забороняв мешканцям гетто виходити в місто без перепустки й розпізнавального знака), румунські окупанти по-звірячому закатували зубного лікаря Меламуда. Його труп повісили на воротах Іванівського провулка, почепивши табличку з написом: „Страчений за вихід з гетто без перепустки й розпізнавального знака”³³. Та й легальний вихід за огорожу міг перетворитися на трагедію. Багато в'язнів гетто були зайняті обслуговуванням вокзалу. Станція Жмеринка перебувала під німецькою владою. Адольфові Гершману вдалося переконати румунського коменданта міста, що поки людина жива, вона мусить їсти, і німецький начальник залізниці платив євреям дві марки за роботу в нічну зміну і по одній – у денну³⁴. Якось у лютий мороз німці відправили цю групу виконати дрібний ремонт покрівлі, а потім не дозволили їм зійти донизу – так вони й загинули³⁵.

Знаючи, що згідно з інструкцією щодо дотримання режиму в гетто особи, які порушать визначений порядок і режим, а разом з ними ще 100 євреїв підлягають розстрілу, д-р Гершман, за свідченнями очевидців, завжди чекав біля воріт, аж поки не повернеться останній мешканець із тих, що працювали поза територію гетто³⁶. Наведений факт переконує у небайдужому ставленні Гершмана до своїх обов'язків. Шеф гетто зобов'язував можливих допомагати бідним. Так, сім'я Штейнбергів щодня готувала по котлу супу та другої страви для бідняків і втікачів. А таких було чимало: Вінниччиною розійшлися чутки, що в Жмеринці

євреїв не вбивають, і сюди потягнулися люди з усього краю, в тому числі й ті, які врятувалися від акцій знищення на німецькій території, солдати, які втекли з німецького полону, – для них і для дітей-сиріт тут організували безкоштовну їдальню³⁷.

Одного разу до гетто прийшов обдертий, голодний, посинілий від холоду чоловік. Він виявився актором і розповів, що неподалік переховуються артисти Віденської єврейської оперети (очевидно, їх гнали з Чернівців). Доктор Гершман прийняв трупу в себе, а вже незабаром на виступи театру таємно приходили навіть німці й румуни. На свята та суботніми днями приміщення клубу перетворювалося на синагогу.

Медико-санітарний відділ Жмеринського гетто був під особистим контролем Гершмана. Він домігся того, що тут, незважаючи на скученість проживання, не було жодного випадку висипного тифу, суворо дотримувалися вимог санітарії. Гетто мало дитячий садок та школу-десятирічку³⁸. У цьому зв'язку пригадується висловлена в „Чорній книзі” думка про те, що соціальне й культурне життя в гетто було ідейним протестом проти зведення людей на рівень біологічного існування, а духовність і розумова діяльність, підтримувані культурними людьми, часто ставали передумовами бойового опору³⁹. Саме так сталося у Жмеринському гетто: тут під керівництвом учителя Арона Гефтера діяла антифашистська підпільна група, що входила до складу Жмеринської районної антифашистської підпільної організації „Радянські патріоти”⁴⁰.

Зрозуміло: для восьми тисяч євреїв, яким почастило врятуватися значною мірою завдяки особистим якостям д-ра Адольфа Гершмана, його образ був уособленням ледь не святої людини. Водночас багато представників вінницького єврейства вважали його зрадником і вбивцею невинних людей. Вони звинувачували Гершмана в тому, що на вимогу румунських та німецьких властей він видав 250 втікачів із Браїлівського гетто (містечко за 8 км від Жмеринки, на німецькій території). Їх розстріляли у Браїлові у квітні 1942 р.⁴¹

Припускаємо, що Гершман не наважився протистояти вимозі нацистів, оскільки в разі відмови смерть могла чекати не тільки на нього, а й на інших мешканців гетто. Проте, коли німецькі солдати, румунські жандарми й українські поліцаї влаштували облаву на браїлівських євреїв, він одразу почав клопотатися, щоб німці дозволили хоча б нагодувати заарештованих. З їдальні понесли великі каструлі з супом у сарай, де сиділи браїлівчани, а в нібито вже порожніх звітти виносили дітей, – таким чином намагалися врятувати якомога більше⁴².

Не тільки ця трагічна подія стала фатальною для д-ра Гершмана, були невдоволені й серед євреїв-втікачів з німецької зони окупації, яких він відмовився прийняти до переповненого гетто. У свідченнях про цю людину відбито як суперечливі оцінки його особистості й учинків, так і відокремленість, ізольованість місцевого єврейства відносно депортованих з Буковини

одновірців. Нерідко сам факт приналежності до тих, хто прибув з „нерадянської території”, був достатньою підставою для осуду й несприйняття. Колишній в'язень Жмеринського гетто Н. Монастирський засуджував Гершмана як чужого, а нерадянського єврея⁴³. Є свідчення, у яких припускається, що втікачів з німецької зони окупації приймали до Жмеринського гетто лише за умови щедрої винагороди з боку тих, хто шукав тут порятунку⁴⁴. Поряд маємо цілковите заперечення фактів вимагання Гершманом плати золотом та іншими коштовностями⁴⁵. Для відтворення реальної картини варто мати на увазі, що, найвірогідніше, Гершман платив румунським владним особам, аби вони заплющували очі на перебування в гетто втікачів з німецької зони окупації, а кошти для цього брав у тих, хто, на його думку, був заможнішим. Причиною відмови декому після квітня 1942 р. могло служити й те, що німці силоміць забрали переховуваних у Жмеринці браїлівчан і розстріляли їх, а цю трагедію, судячи зі свідчень лікаря Л. Бурштейн, шеф Жмеринського гетто пережив дуже болісно⁴⁶. Можливо, відмовляли й через те, що гетто було перенаселеним. А втім, тих, кого не приймали до Жмеринки, відправляли досить безпечними каналами до інших гетто румунської зони – Мурафського і Шаргородського.

Суперечать одне одному показання свідків щодо обізнаності Гершмана в справах підпільної групи гетто та його ставлення до діяльності антифашистів. Згадуваний вище Н. Монастирський вважає, що до порятунку євреїв у гетто були причетними лише жмеринські євреї, лідери общини Й. Юкеліс та Трахтенберг; що община без відома д-ра Гершмана допомагала підпільній друкарні, діючому партизанському загону (сюди передали перев'язувальні матеріали, запаси продовольства та зимового одягу)⁴⁷. А Є. Лехтман (Гельфанд) згадує, що Гершман добре знав про те, що підпільна група А. Гефтера слухала й розповсюджувала зведення Радінформбюро, сам жваво цікавився новинами⁴⁸. Зі свого боку, ми вважаємо вагомим доказом порядності й мужності А. Гершмана свідчення на допиті 9 листопада 1944 р. у справі звинувачення останнього в пособництві німецько-румунським окупантам колишнього голови правління єврейської общини Жмеринського гетто Й. Юкеліса, який безпосередньо підлягав Гершманові й знав про нього чимало: „Я думаю, що Гершман не міг сховати браїловських євреїв у гетто, оскільки вони були занесені у список саме як браїловські, а Гершман передав жандармерії списки на всіх євреїв, які на той час перебували в гетто. Мені відомо, що Гершман просив заступника начальника жандармерії Єгорова залишити браїловських євреїв у Жмеринці, але він на це не погодився. Проте Гершману вдалося домовитись, щоб залишили частину євреїв-спеціалістів. В гетто переховувались приблизно 400 військовополонених солдатів та офіцерів Червоної армії єврейської національності. Я знаю це точно, тому що вони з'явилися у гетто у військовій формі і я особисто

видавав їм змінний одяг”⁴⁹. Водночас слідчих та військовий трибунал НКВС переконали свідчення, спрямовані проти А. Гершмана, як, наприклад, С. Зінштейна: „Думаю, що Гершман знав, з якою метою від нього вимагають списки браїловських євреїв. Гершман умовляв людей вийти на площу, запевняючи, що нічого поганого не відбудеться, що це звичайна чергова перевірка мешканців гетто. Я особисто питав у нього, чи потрібно виходити на площу. Гершман мав можливість не заносити всіх браїловських євреїв у списки. Таким чином він міг врятувати більшу частину людей, проте записав у списки всіх євреїв з Браїлова. Згодом румунська жандармерія передала всіх браїловських євреїв німецькій стороні”⁵⁰. Шеф єврейського гетто в м. Жмеринка А. Гершман був визнаний винним у пособництві окупантам і 18 грудня 1944 р. військовим трибуналом НКВС засуджений до вищої міри покарання – розстрілу⁵¹.

Високо оцінюючи такі риси А. Гершмана, як повага до віри предків, почуття відповідальності, внутрішня дисциплінованість і мудрість, ми, безумовно, пам'ятаємо про трагедію відданих на розправу браїлівчан. Одним із найімовірніших пояснень рішення д-ра Гершмана видати нацистам втікачів із Браїлова вважаємо його бажання дотримуватися законів пікуах нефеш, які, відображаючи високу значущість для іудаїзму людського життя, все ж забороняють рятувати його ціною вбивства інших невинних людей. Незважаючи на суперечливість сприйняття особистості А. Гершмана, його вплив на формування багатьох характеристик був очевидним, як очевидним є порятунок тисяч людей завдяки зусиллям і особистим якостям д-ра Гершмана.

На тлі історії життя вінницьких та депортованих з Буковини євреїв у гетто вирізняється ще одна яскрава й трагічна постать – голови Шаргородської єврейської общини, доктора юридичних наук, буковинця М. Тайха, чийми стараннями також було врятовано багато євреїв. Після звільнення Вінниччини Тайхові висунули звинувачення в пособництві окупантам. Бажаючи захистити цю людину від розправи, громадяни Шаргорода написали начальникові Вінницького обласного відділу НКВС листа про діяльність голови Шаргородської єврейської общини в період окупації. З нього дізнаємося, що М. Тайх, незважаючи на заборону румунської влади приписувати втікачів з окупованої німцями території, надавав притулок і захист євреям з Кам'янця-Подільського, Вінниці, Мурованих Куриловець, Ялтушкова та ін. Коли румунська влада вирішила вислати місцевих євреїв до Печерського табору (вже було вислано мешканців Могилева-Подільського, Тульчина, Шпикова – більшість з них загинули там від голоду й хвороб), д-р Тайх не допустив цього та врятував від висилки джуринських і мурафських євреїв⁵².

Цікаво, що Тайх відправив до табору в Тиврові єврея-провокаatora, завербованого жандармерією. Він стежив, щоб до списків осіб, яких жандармерія відправляла на роботи, не заносили членів партії

⁵⁰ Там само. – С. 184-186.

⁵¹ Винокурова Ф. А. Вказ. праця. – С. 48.

⁵² Ancel J. Op. cit. – Vol. 3. – P.201-202

⁵³ ДАОО. – Ф Р2242. – Оп. 1. – Спр. 1491. – Арк. 149.

⁵⁴ ДАОО. – Ф Р2242. – Оп. 1. – Спр. 1070. – Арк. 202.

⁵⁵ Ancel J. Op. cit. – Vol. 3. – P. 248.

⁵⁶ Винокурова Ф. А. Вказ. праця. – С. 49

⁵⁷ Черновицкое общество еврейской культуры им. Е. Штейнбарга. – С. 34

⁵⁸ Там само. – С. 73.

⁵⁹ ДАВО. – ФР1417. – Оп. 3. – Спр. 1. – Арк. 350-367.

Олег Суровцев
(Черновцы)

СОПРОТИВЛЕНИЕ БУКОВИНСКОГО ЕВРЕЙСТВА ВО ВРЕМЯ СОБЫТИЙ ГОЛОКОСТА: ПРИМЕРЫ, РАЗМЫШЛЕНИЯ И ПРЕОДОЛЕНИЕ МИФОВ

В статті на основі воспоминаний і документальних джерел доведено, що, оказавшись в годы Второй мировой войны с глазу на глаз со смертельной угрозой, буковинские евреи не были исключительно покорной, аморфной массой, многие из них сопротивлялись на личном или коллективном уровне немецким и румынским нацистам.

Ключевые слова: Голокост, гетто, депортации, „сигуранца”, викариат, „звезда Давида”, Транснистрия, „Джойнт”.

Oleh Surovtsev
(Chernivtsi)

RESISTANCE OF BUKOVYNIAN JEWRY DURING THE EVENTS OF THE HOLOCAUST: EXAMPLES, THOUGHTS AND MYTHS OVERCOMING.

Having explored abundant different historic sources, documents, the recollections of the people who had survived the Holocaust, previous research of Ukrainian and foreign scholars, the author investigated to a full extent the events and processes that had taken place involving Bukovynian Jews throughout World War the second. However, the history of the Bukovynian Jews also had its own unique story of resistance.

Key words: Holocaust, ghetto, deportation, Vicariate, „Star of David”, Transnistria, Joint.

УДК: 94 (477.85) „19”

Світлана Герезова
(Чернівці)

„АКТОР НОМЕР ОДИН” УКРАЇНСЬКОГО ПОЕТИЧНОГО КІНО (ДО 70-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ІВАНА МИКОЛАЙЧУКА)

У статті йдеться про видатного актора, кінорежисера і сценариста Івана Васильовича Миколайчука, 70-річчя від дня народження якого у червні 2011 р. відзначила вся українська громадськість. Його вважають своєрідним символом,

„актором номер один” українського поетичного кіно, яке здійснило в середині 60-х крутий поворот від офіційної ідеології до народної культурної традиції.

Ключові слова: національна культура, кіномистецтво, „поетичне кіно”, актор, кінорежисер, сценарій, тоталітарне суспільство, народні традиції, націоналізм.

**Іван – це була та особа,
навколо якої вже крутиться світ.**

Це була зірка, про яку мовчати не потрібно.

Тим більше сьогодні, коли ми шукаємо, чим ми славні!

Лесь Санін, режисер

Одним із найважливіших компонентів культури як сукупності створених людством цінностей є художня культура. Значення художньої культури у сучасному світі неухильно зростає, оскільки протистояти явищам бездуховності, зневаги до мистецьких надбань людства можна лише шляхом удосконалення творчих потенцій суспільства, усвідомлення пріоритету загальнолюдських цінностей і розуміння перспективи гуманітарного розвитку культури.

У цьому контексті надзвичайно велике значення має кіномистецтво, хоча сьогодні часто можна почути твердження, буцімто українське кіно вмирає, або риторичні запитання критиків, наприклад: „Чи має якість реалістичне майбутнє кіноіндустрія в нашій державі?” тощо. Проте кінематограф – це мистецтво, основним завданням якого є висвітлення існуючих у суспільстві важливих національних, соціальних питань.

Приємно констатувати, що буковинський край має цілу низку особистостей, які принесли славу національній культурі у різних її галузях. У цьому контексті надзвичайно актуальним є звернення до постаті заслуженого артиста УРСР Івана Миколайчука, 70-річчя від дня народження якого 15 червня 2011 р. відзначила не лише буковинська, а й вся українська громадськість.

У нашій розвідці акцентується увага на творчій діяльності актора, кінорежисера і сценариста І. Миколайчука, що відбувалась у 60-80-і роки ХХ ст., – у період, який став одним із складних і суперечливих у розвитку української культури. Адже, не маючи своєї державності та перебуваючи в міцних лещатах тоталітарного режиму, їй довелося долати шалений опір комуністичної диктатури, всілякі обмеження і навіть репресії. Це негативно позначилося на рівні, якості, темпах розвитку культури в цілому та кожної з її складових зокрема.

Ім'я Івана Миколайчука тісно пов'язане з виникненням феномена в українському кіномистецтві, що отримав назву „українське поетичне кіно” – явище цікаве й трагічне водночас, витоки якого беруть початок з міфології давніх слов'ян, традицій українського фольклору, творчості раннього Олександра Довженка. Воно відзначалося складною метафоричною мовою, алегоричністю, значною кількістю символів, породжувало численні

дискусії, розділяючи фахівців на його однозначних прихильників і рішучих супротивників, яких у той час було більше. Проте час допоміг розібратися у справедливості цих думок і дати належну оцінку як появі поетичного кіно, так і значенню цього феномена у збереженні української культури. Заради справедливості зауважимо, що напрям поетичного кіно найяскравіше виявився у двох національних кінематографіях: грузинській („Древо бажань” – Т. Абуладзе) та українській¹.

Отож, саме І. Миколайчука вважають своєрідним символом, „актором номер один” українського поетичного кіно, яке здійснило у середині 60-х крутий поворот від офіційної ідеології до народної культурної традиції. „Я не знаю більш національного, більш народного генія”, – із захопленням відгукувався про нього відомий режисер Сергій Параджанов². Його називали „душею поетичного кіно”, „аристократом духа”, „блискучим самородком”. Більшість із ролей, які послала йому доля, увійшли до золоті колекції українського кіно, можливо, саме тому, що великий актор зумів ці ролі засвітити самобутніми, лише йому притаманними барвами. І. Миколайчук у створених ним колоритних образах став для української нації невмирущим позитивним героєм, який пробуджує національний дух українців. Саме тому дослідження основних віх життя та діяльності, розкриття рис характеру І. Миколайчука все більше привертає увагу дослідників.

Варто зауважити, що про І. Миколайчука міститься, хоча й досить стисла, інформація у довідкових виданнях районного та обласного рівня³, а також у 6-му томі „Енциклопедії історії України”⁴. Але прикро, що його ім'я навіть не згадується у довіднику з історії української культури В. Греченка та І. Чорного у розділі, присвяченому розвитку кіномистецтва у 50-ті – 80-ті роки ХХ ст.⁵

Перший документальний життєпис І. Миколайчука створила кінознавець, головний редактор журналу „Кіно-Театр” Лариса Брюховецька⁶. Книга „Іван Миколайчук” містить спогади, інтерв'ю, роздуми автора про неперерічну особистість кіномитця і розширює матеріал, вміщений у виданні 1991 р. із назвою „Білий птах з чорною ознакою”⁷. Цікаво, що презентація вищезазначеної книги відбулася у стінах Києво-Могилянській академії, де у студентське середовище органічно вписались відомі постаті, які стояли біля витоків українського кінематографа: режисери Роман Балаян та Юрій Іллєнко, мистецтвознавець Вадим Скуратівський та ін. Основним рефреном, що звучав у їхніх спогадах про І. Миколайчука, були слова про нього як про видатну постать. Життя його було прикладом того, як треба пройти життя митця чесно.

Отже, спогади його друзів-акторів, письменників, режисерів, дружини актора, заслуженої артистки України Марії Миколайчук, присвячені пам'яті великої Людини, якнайкраще дають можливість зрозуміти характер та досягнути велич душі й серця актора.

Надзвичайний інтерес являють матеріали

краєзнавчого характеру. У науковій розвідці використані розповіді Іванової сестри – Фрозини, яка опікується садибою-музеєм І. Миколайчука у с.Чорторія Кіцманського р-ну Чернівецької обл., а також вчителя-методиста Брусницького ЗНЗ І-ІІІ ст. імені Івана Миколайчука Марії Кубей. Остання підготувала цікаве видання „Карби про Івана” (2008)⁸, що доповнює відомості про І. Миколайчука, що базуються на місцевих матеріалах (у першій частині). Друга частина видання вміщує доробок М. Кубей та її вихованців – членів шкільної літературно-мистецької студії „Свічечка”, пов'язаний із популяризацією творчості видатного крайнина.

У рамках відзначення 70-ї річниці від дня народження І. Миколайчука на Буковині побачив світ бібліографічний покажчик „Іван Миколайчук”, хронологічні рамки якого охоплюють 1964-2011 рр. Видання містить 931 бібліографічний запис, матеріали про життєвий і творчий шлях Івана Миколайчука, фотоілюстрації. Довідник інформує про акторські та режисерські роботи митця, його сценарії. Зауважимо, що при підготовці покажчика використані довідкові та бібліографічні видання, художня та галузева література з кіномистецтва, періодичні видання⁹. Автором та упорядником видання є Алла Лупан. Вступні статті до покажчика підготували кінознавець Лариса Брюховецька та Тадей Сулятицький – колишній директор Чернівецького обласного музично-драматичного театру імені О. Кобилянської, де розпочинав свою акторську діяльність І. Миколайчук.

Проте при наявності широкої документальної бази, а також живих свідків розвитку творчої діяльності кіномитця І. Миколайчука поки що відсутнім є повне комплексне дослідження життя й творчості тієї особи, яка зробила неоціненний внесок не лише у розвиток українського кіномистецтва, а й у відродження духовності українського народу в умовах існування радянського тоталітарного режиму й пригнічення всього національного.

Народився Іван Миколайчук 15 червня 1941 р. у багатодітній родині в с.Чорторія Вашковецького (тепер Кіцманського) р-ну Чернівецької обл. Чорторію іноді називають селом, яке гостинно відкриває браму у Карпати. Хоча до гір ще далеко і довкола рівна, як стіл земля, однак рельєф самого села такий, що воно нагадує Карпати в мініатюрі¹⁰. Можливо, саме тому Миколайчука вважають „гуцулом”. Він любив своє село за „особливі” повітря, енергетику та „особливих” людей. Це звичайне українське село стало невід'ємною часткою історії національного кіно, оскільки в ньому І. Миколайчук знімав фільм „Така пізня, така тепла осінь”¹¹.

Саме його родина заклала в душу маленького хлопчика любов до рідної землі та її народу. Іванова сестра Фрозина згадує, що на „таємних” (це були повосенні роки) родинних вечорах їх батько вголос читав твори Шевченка. „Я не знаю чому, але Іван з дитинства був таким патріотом! Він у шість років співав „Ще не вмерла Україна”¹². Отримавши початкову освіту у рідному селі, Іван